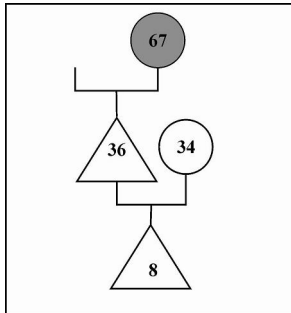

Схема 4. Нуклеарна сім'я Артема Кохана

Схема 5.
Розширена родина
Явдохи Ревкової

40-річну дружину Єфросінію та одруженого сина Пилипа (23 роки). Останній перебував у шлюбі з єдиною представницею «козачого звання» у дворі – 22-річною Феодосією. Ця шлюбна пара виховувала доньку Марію (2 роки), яка була правнучкою голови домогосподарства. Друга донька Феодосії – 37-річна Явдоха – була дружиною 46-річного Андрія Па-

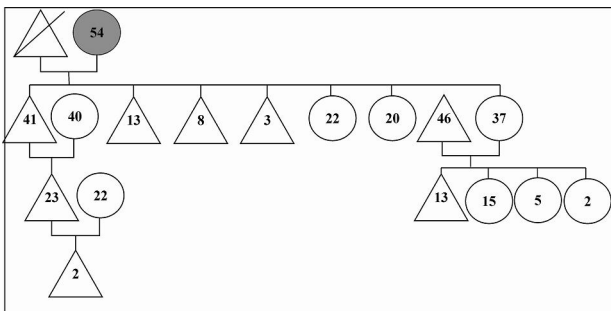

Схема 6. Чотирьохпоколінна мультифокальна родина Феодосії Фесун

ламаренка – зятя Феодосії Фесун. Означена шлюбна пара мала 4 неодружених дітей – Макара, Фотинію, Гапку та Вассу (13, 15, 5 та 2 років, відповідно). Інші п'ятеро дітей вдови – сини Омелян, Іван, Андрій, а також доньки Пелагія і Тетяна (13, 8, 3, 22 та 20 років) були неодруженими [13, 393–394зв.].

Таким чином, розмежувавши фіскальні та церковне джерела, у результаті дослідження населення с. Логовате І-ї Стародубської сотні Стародубського полку, за період 1767–1795 рр. доходимо наступних висновків. Показники середньої населеності домогосподарств дещо відрізнялися та становили, за фіскальними та церковними джерелами, відповідно, серед посполитих – від 5,7 до 6,8 осіб; для родин козаків – від 7,9 до 8,5 осіб. Ці результати знаходяться у межах досліджуваних похибок більшості науковців. Розгляд структури родин виокремлює перевагу складних родинних утворень над простими. Такий результат підтверджує думку більшості науковців щодо домінування розширених і мультифокальних домогосподарств на території Східної Європи, зокрема Гетьманщини у XVIII ст.

1. Ласлетт П. Семья и домохозяйство. Исторический подход // Брачность, рождаемость, семья за три века. – М., 1979.
2. Миттергауер М., Каган А. Структура семьи в России и Центральной Европе: сравнительный анализ // Семья, дом и узы родства в истории. – СПб., 2004.
3. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начала XX в.): в 2 т. – СПб., 2003. – Т. 1.
4. Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej.

– Warszawa, 2009.

5. Волошин Ю.В. Розкольніцькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст.: історико-демографічний аспект. – Полтава, 2005.
6. Волошин Ю.В. Структура сім'ї в поселеннях росіян-старообрядців Малоросії XVIII століття (на прикладі слободи Деменки Топальської сотні Стародубського полку) // Історична пам'ять. – 2005. – № 1–2.
7. Крикун М. Населення домогосподарств у Житомирському повіті Київського воєводства 1791 р. // Україна модерна. – Львів, 2001. – № 6.
8. Перковський А. О людности украинского двора и величине семьи во второй половине XVIII в. (по материалам Румянцевской описи и церковной статистики) // Проблемы исторической демографии СССР. – Таллин, 1977.
9. Сакало О. Типологія і структура домогосподарств сільсько-го населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.: на прикладі Лубенського полку. – Полтава, 2011.
10. Центральний державний історичний архів м. Києва (далі ЦДАК). – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 77.
11. ЦДАК. – Ф. 1855. – Оп. 1. – Спр. 2.
12. ЦДАК. – Ф. 1855. – Оп. 1. – Спр. 10.
13. ЦДАК. – Ф. 1855. – Оп. 1. – Спр. 13.
14. ЦДАК. – Ф. 1855. – Оп. 1. – Спр. 15.
15. Грінченко Б. Словар української мови. – Т. 1. – К., 1907.
16. Максимович Г. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией. – Нежин, 1913.
17. Держархів Чернігівської обл. – Ф. 712. – Оп. 1. – Спр. 231.
18. Гуржій О., Орлик В. Оподаткування сільського населення України (XVII – середина XIX ст.). – Черкаси, 2011.

Yakymenko O.I. Habitability of households and family structure of Starodubskiy regiment in the second half of the 18th century (on the sample of Logovate village). In article is analyzed the indicators of total and average population, the generation structure, typology of peasant households in the village Logovate Starodubskiy regiment in the second half of 18th century.

Key words: General description of Left-Bank Ukraine, revision register, confession record, family, yard, household.

I. В. Мельник

ОСВІТА ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УМАНІ В XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті аналізується освітня система єврейського населення м. Умані в XIX – на початку XX ст., її особливості, зміни, а також показано політику уряду щодо освіти єврейства смуги осілої.

Ключові слова: освіта, євреї, Гаскала, Умань, Російська імперія.

У період, коли світом оволодівають процеси глобалізації, як ніколи важливо відшукати і зберегти крихти історичних знань про минуле свого краю. Щоб відтворити картину минулого у деталях, необхідно враховувати всі сторони суспільного життя. Так, аби скласти уявлення про поліетнічну громаду м. Умань XIX ст., перш за все, необхідно звернутися до такої значної частини його населення, як єврейство, з'ясувати його настрої, прагнення, і, звісно, вивчити освітню систему. Тим більше, в означений час місто було одним із освітніх осередків Південно-Західного краю. Мета статті полягає у вивченні особливостей освітньої системи єврейства Умані, зокрема освіти в житті єврейської громади та реформування єврейської освітньої системи впродовж XIX ст. у регіональному вимірі.

Праці, що стосуються освіти єврейства Умані та смуги осілої загалом, можемо поділити на дві групи: загальні та спеціальні. Важко було б говорити про освіту євреїв Умані, не маючи на увазі загальноімперського контексту. Тому до загальних праць із означеної проблеми відносимо «Нариси з історії та культури євреїв України» [1], Єврейську енциклопедію видавництва Товариства для наукових єврейських видань [2] та працю «Очерки домашней и общественной жизни евре-

ев, их веровання, богослуження, праздники, обряды, талмуд и кагал» А. Алексеева [3]. До спеціальних праць можемо віднести студії Т. Кузнець, О. Скус та ін.

Прагнення до знань було характерним для єврейства усіх часів і повсюди. Не була винятком Російська імперія, де кількість єврейського населення становила біля 1 млн. осіб – найвищий показник у тогочасній Європі. Поки імперська влада шукала способи вирішення складного «єврейського питання», освіта євреїв імперії розвивалася власним шляхом. Передусім, необхідно звернути увагу на те, що освітні традиції єврейства, яке населяло українські землі, закладалися в глибині тисячоліть. Тому єврейське населення ввійшло до складу Російської імперії зі своєю специфічною, але цілком самодостатньою і відшліфованою сотнями років, освітньою системою.

Єврейська родина вважала своїм священним обов'язком «перед землею Ізраїлю» дати дітям освіту. Якщо батьки не мали великих статків, це могла бути тільки початкова освіта, але у випадку, коли родина була заможною, діти займалися з власним вчителем, який часто мешкав разом з родиною. Початок навчання (приблизно у 5-річному віці) супроводжувався ритуалом, у ході якого хлопчик мав відчутти солодкий смак знань. Для цього використовували мед, який учень повинен був злизувати зі сторінок абетки, або ж солодкі пряники, випечені у формі єврейських літер [1, 296].

На традиційну єврейську школу – хедер – влада дивилася з недовірою, небезпідставно вважаючи її носієм єврейських традицій і уособленням єврейськості. Адже хедер – це існуюча здавна в євреїв релігійна школа. Утримувачем і вчителем в хедері був меламед – людина, яка навчала давньоєврейській мові й основам іудейської релігії. Крім того, меламед міг бути і домашнім вчителем. Всі хедери традиційно поділялися на три групи. Перша – початкові хедери, де діти навчалися грамоті і читанню релігійних текстів. Друга – хедери, в яких хлопчики вивчали П'ятикнижжя з коментарями Раші й отримували початкові знання з Талмуду. Третя – хедери для вивчення Талмуду і його коментарів. Не дивно, що саме хедери справляли вирішальну роль на формування життєвих цінностей, пріоритетів і світобачення євреїв [2, 589–590]. Ось як про меламедів писав сучасник: «Треба віддати належне єврейським доморощеним вчителям. Невизнані урядом, без натяку на будь-які права, вони виконують свій обов'язок досить добросовісно, за що їх і любить народ. Запитають, чи багато отримує учитель за таку нелегку працю? Бідніший єврей два золотих в місяць, тобто, по рублю асигнаціями, більш заможний платить по чотирь золотих» [3, 17].

Разом із інкорпорованими підпольськими українськими землями, російська влада отримала єврейське населення з самобутньою системою освіти. З метою швидкої асиміляції населення новоприєднаних територій, вона заходила унормовувати систему освіти як потужний важіль впливу на формування нових настроїв єврейства. Так, у Положенні про євреїв 1804 р. урядом була визнана необхідність реорганізації єврейської освітньої системи, у відповідності до загальноімперської. Депутати від єврейського населення, які надавали консультації при виробленні пунктів Положення, вказували Комісії на необхідність запровадження мережі єврейських шкіл, утримуваних общиною, випускники яких могли б вступати до загальних навчальних закладів імперії. Причому це мали бути школи із загальноосвітньою програмою і вивченням російської мови [4, 110].

Це була своєрідна вимога часу. На тлі бурхливого в багатьох відношеннях XIX ст., єврейська община вже

не могла зберігати свою замкнутість. Багато прогресивних представників єврейства бачили і розуміли всі виклики сучасності, бачили також недоліки закостенілої системи освіти, яка вже не давала повного обсягу знань, необхідного для проживання в модерному суспільстві, яке постійно змінювалося. Тому набула поширення Гаскала (Просвітництво) – ліберальний рух єврейської інтелігенції та заможних верств, що виник у другій половині XVIII ст. у Німеччині, з метою досягнення євреями рівноправного становища в суспільстві. Ідеологом Гаскали був М. Мендельсон [1, 269]. Метою прихильників Гаскали була ліквідація культурно-релігійного відокремлення єврейства. Це можна було зробити за допомогою отримання євреями світської освіти, яка б відкривала шлях євреям у світ вільних професій – лікарів, юристів тощо. До Російської імперії ідеї Гаскали проникли на початку XIX ст. і відразу отримали підтримку уряду, який добре розумів асиміляторський потенціал цього освітньо-культурного руху. Однак Гаскала мала ворога в особі ортодоксального єврейства, яке добре розуміло: як тільки втрагиться контроль над єврейською молоддю, вся система єврейського життя, творена століттями, опиниться під загрозою знищення.

Першим осередком Гаскали в Російській імперії стало м. Умань. Саме тут у 1785 р. народився майбутній письменник і педагог Б. Горвіц (Гурвич або Гірш-Бер), який переклав для євреїв популярну працю «Відкриття Америки». Князь М. Долгоруков, який 1810 р. зупинявся в Умані і мав бесіду з Б. Горвіцем, відзначав, що той «гаряче любить свій народ, захищає його вигоди і, здається, готовий позбутись життя, аби лиш посприяти благоустрою своїх братів» [5, 288]. У 1822 р., будучи власником банкірського дому «Н. В. Horowitz», Бернард клопотав перед урядом про відкриття в Умані єврейської школи, в якій би викладання предметів велося згідно з ідеями Гаскали. Фактично школа вже існувала, хоч і нелегально, але Б. Горвіц такий дозвіл отримав. У цей час він протегував відомому пізніше математику Ейхенбайму. За короткий час існування в Умані школи Б. Горвіц зумів згрупувати навколо себе передових людей того часу, які сповідували ідеї єврейського просвітництва.

На початку 1830-х рр. школу Б. Горвіца намагався відродити лікар і громадський діяч Б. Абрагамсон. Незважаючи на докладені зусилля, його мета не була реалізована, так як наштовхнулася на сильний спротив місцевої хасидської громади. Коли в 40-х рр. XIX ст. уряд розпочав просвітницьку реформу серед єврейства, Б. Абрагамсон у липні 1841 р. звертався до Лілієнтала, з проханням відкрити аналогічну школу в Умані. Своєю громадською діяльністю він згодом продовжив в Одесі [6, 144].

Єврейське населення міст і містечок смуги осідлості, в тому числі й міста Умані, в 1835 р. отримало Положення про євреїв, яке регламентувало різні сфери життя, зокрема й освітню. Згідно з цим документом, євреї отримували ряд пільг в освітній галузі. Незалежно від дозволу відвідувати державні та приватні християнські училища, євреї здобували право відкривати власні приватні або громадські навчальні заклади для надання освіти в різних сферах науки, мистецтва та вивчення особливостей іудейської релігії [7, 145]. У 1844 р. були засновані державні єврейські училища, перетворені 1873 р. на єврейські початкові та народні училища. Також продовжували існувати хедери. Незважаючи на всі зусилля уряду в боротьбі з ними, вони виявилися досить живучими й у 1893 р. були видані правила про єврейські релігійні школи, хедери і про

меламедів. Єврейські громадські навчальні заклади наприкінці XIX ст. поділялись на нижчі – талмуд-тори, і вищі – ешиви [7, 146].

Оскільки середина XIX ст. – час поширення Гаскала в Російській імперії, то її ідеологи як серед єврейства, так і серед урядових кіл, пропонували свої варіанти залучення єврейського населення до загальноосвітніх навчальних закладів та університетів. Так, 1861 р. міністр внутрішніх справ С. Ланський, за підтримки міністра народної освіти, запропонував надати право повсюдного проживання євреям, які закінчили гімназію або університет. В цьому ж році Державна рада прийняла закон, який надавав євреям, що мали ступінь доктора медичних наук, або будь-який науковий ступінь, право проживання по всій території імперії, вільно обирати заняття і вступати на державну службу [8]. Такі заходи уряду сприяли залученню єврейської молоді до загальноосвітніх навчальних закладів смуги осілості, адже освіта давала значні переваги і можливості.

Втім, до кінця XIX ст. Гаскала вичерпала себе, причиною чого можна вважати хвилю єврейських погромів, що наглядно продемонстрували неспроможність єврейської громади, за допомогою отримання «державної» освіти, повністю влитись в оточуюче суспільство, яке часто залишалося вороже налаштованим. Однак, незважаючи на розчарування Гаскалою, кількість учнів іудейського віросповідання у навчальних закладах Російської імперії невпинно зростала. Наведемо дані щодо грамотності (це означало знання російської мови) євреїв, які навчалися в навчальних закладах Київської губ. Так, за переписом 1897 р., показники наступні:

Табл. 1

Вік (років)	Єврейське населення (%)		Все інше населення (%)	
	чол.	жін.	чол.	жін.
до 9	6,1	4	7,71	3,68
10-19	40,9	27	42,06	14,02
20-29	52,2	25,7	43,38	13,73
30-39	49,7	15,1	37,82	10,54
40-49	39,7	7,7	32,46	8,41
50-59	31,9	5,1	23,51	7,46
60 і більше	24,3	3,3	20,71	6,59
Разом:	31,7	15	27,56	8,88

Бачимо, що загальний відсоток володіння російською грамотою серед єврейського населення губернії значно вищий, ніж аналогічний показник у решти населення. Так само вищий рівень грамотності серед єврейок. Грамотність у євреїв віком 20–40 років досягає максимуму, так само, як і в решти населення [9, 513]. Порівняємо рівень володіння російською грамотою євреїв Київської губ., з рівнем володіння російською грамотою євреїв Уманського повіту. Так, за даними перепису 1897 р., грамотних чоловіків у повіті було 34049, з них євреїв – 5640, тобто 16%. Загальна кількість грамотних жінок складала 8393, з них єврейок – 3040, тобто 36,2% [10, 95]. Отже, порівняння показує, що частка чоловіків-євреїв, які володіли російською грамотою, в губернії була вищою, ніж у повіті, тоді як жінок-єврейок, навпаки – в повіті набагато вищою, ніж у губернії. Проте, якщо взяти в цілому єврейське населення (без поділу на статі), то матимемо наступне: в Київській губ. єврейське населення, яке володіло російською грамотою, складало 46,7%, тоді як в Уманському повіті – 52,2%. Відтак, можемо кон-

статувати вищий показник освіченості єврейства Уманського повіту, порівняно із загальногубернським.

Єврейська громада Умані в XIX ст. відчутно зміцніла, але оскільки до 1840-х рр. євреї не мали загальноосвітніх закладів, які б відповідали державним стандартам, то уманська єврейська молодь навчалася в школах при синагогах, або в хедерах. Збереглися згадки сучасників про навчальний процес в хедері: «Брудна, убога її [школи] обстановка, як і саме житло мого вчителя, яке було тут таки, сильно мене здивувало. Уявіть собі: невеликий будиночок, вкритий соломом, всередині помазаний глиною, підлоги немає – просто мазанка, халупа; і така ось хата, нікому невідзвітна, крім контролю батьків, буває битком набита учнями! Навчання проходить з шумом і виском, які є складовими єврейського освітнього процесу» [3, 15].

До нашого часу дійшли відомості про існування в Умані значної кількості молитовних шкіл, які відкривалися, в основному, при синагогах. Навчання мало релігійне спрямування. Станом на 1876 р. у місті існували 12 єврейських шкіл. Так, першою документально зафіксованою була кам'яна молитовна школа під назвою «Тульчинського», будівництво якої було дозволено Губернським Правлінням 8 лютого 1841 р. [11, 254]. Саме в лютому цього року було затверджено імператором «Положення про єврейські училища» і почався процес укладання статуту для цих навчальних закладів. 6 листопада 1862 р. Київським Губернським Правлінням було затверджено план і фасад дерев'яної молитовної школи Штивеля. В червні 1878 р. Губернське правління дало дозвіл на будівництво молитовної школи під назвою «Литватська», яка розташовувалася в будинку Гріна. 30 травня 1881 р. заснована школа Горенштейна. В 1889 р. розпочався справжній «єврейський шкільний бум» в Умані, адже тоді створено чотири молитовні школи: 30 червня – школу Гецельського, школу «Беть-га-Мідраш», 4 серпня школу «Гахпуас-Кала» і «Цирульничу» молитовну школу. Наступного – 1890 р. затверджено ще дві школи – на Новому Базарі (резолуція губернатора від 21 лютого) та дерев'яну молитовну школу Брацлавського (резолуція від 23 червня). Дата затвердження ще двох шкіл – «Ковальської» та «Шамрин-Лабейкер» поки невідома. Традиційно персонал школи складали три особи: староста (директор), казначей (відав фінансами та платою за навчання) і власне вчитель [11, 254].

У другій половині XIX ст. в Умані була відкрита Талмуд-Тора з ремісничим відділенням. За правилами 1844 р., Талмуд-Торами визнавалися єврейські школи для бідних і осиротілих єврейських хлопчиків, утримувані за рахунок общинних коштів або пожертвувань приватних осіб. В господарському відношенні керівництво Талмуд-Торою здійснювалось обраними громадою старшинами. З-поміж вчителів обиралась людина для нагляду за училищем і вчителями. До викладання допускались лише ті педагоги, які мали освітній ценз, не нижчий приватного початкового єврейського вчителя. Хоча у деяких випадках викладання релігійних предметів доручалось меламедам, котрі не мали цього цензу, але володіли російською мовою. Від хедеру Талмуд-Тори відрізнялись більшою кількістю учнів і вчителів та матеріальною допомогою громади [12, 724]. 1895 р. в газеті «Жизнь и искусство» писалося про уманську Талмуд-Тору: «Вона процвітає в санітарному, гігієнічному та педагогічному плані. Засоби училища однак досить мізерні і головним їх джерелом, на жаль, поки що слугують тільки приватні пожертвування» [13, 24]. Все ж таки школа функціонувала.

Для єврейського населення існувало також приватне початкове чоловіче училище третього розряду Є. Зевіна. На початку ХХ ст. викладання єврейських предметів у ньому велось за «натуральним методом» викладачем Левінсоном, який працював також у Талмуд-Торі. Крім того, належна увага приділялася вивченню єврейської мови та загальноосвітніх предметів [14, 17]. Оскільки жіночій освіті в єврейській громаді теж приділялася велика увага, то для цих потреб існували два приватних жіночих училища третього розряду [15, 26]. Єврейська молодь Умані здобувала освіту й у інших навчальних закладах міста. Так, станом на 1882 р. вона навчалась у двокласних міських (чоловічому і жіночому) училищах, відкритих 1869 р. В чоловічому училищі всіх учнів було 134, з них євреїв – 27, тобто 20,1%, в жіночому загальна кількість учениць становила 100 осіб, з них єврейок – 45, або 45% [16, 24]. Єврейки навчалися й у приватному жіночому училищі другого розряду пані Саленцової, де учениць було 27, і з них єврейок – 10, тобто 37%. Середня платня за рік складала 240 руб. за пансіонерку і 60 руб. за ученицю, яка не проживала в пансіоні. У 1859 р. з Одеси до Умані було переведене Головне училище садівництва, де станом на 1880/1881 н. р. навчалися 15 євреїв з 89 учнів, що складало 16,8%. Плата за навчання встановлювалася згідно зі статутом землеробських училищ і складала: за пансіонера – 150 руб., за напівпансіонера – 100 руб. і за учня, який не проживав у пансіоні – 20 руб. [16, 27].

Такий відсоток єврейської молоді у навчальних закладах бентежив владу. Тому наприкінці ХІХ ст. було введено так звану «відсоткову норму» для всіх євреїв, які вступали у середні і вищі навчальні заклади. Метою впровадження відсоткової норми було обмеження русифікації єврейства, адже акультурація російських євреїв розглядалася владою уже як загроза російській нації. У смугі осілості норма становила 10%, поза смугою – 5%, а в Санкт-Петербурзі та Москві – 3% [17, 168–169]. Упродовж ХІХ ст. система освіти єврейської молоді змінювалась, деякі школи зникали і відкривались нові. Станом на 1904 р. у місті продовжувала існувати Талмуд-Тора, приватне жіноче єврейське училище Маргарити Мойсейівни Горнштейн (вул. Аптекарьська, будинок Антіпкіна) та приватне чоловіче єврейське училище Авраама Меєровича Козарінського (вул. Стара, 3) [18, 85–86].

Таким чином, зібраний і систематизований матеріал уможливиле висновок, що м. Умань традиційно було одним з осередків культурного й освітнього життя смуги осілості, а у сфері єврейського просвітництва якийсь час грало ключову роль у всьому Південно-Західному краї Російської імперії. У виборі методів і принципів навчання єврейська громада Умані дотримувалась освітніх традицій своїх предків і була вірною їм.

1. *Нариси з історії і культури євреїв України.* – К., 2005.
2. *Хедер и маламед // Еврейская энциклопедия: Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем: в 16 т.* – Т. 15. – СПб., 1913.
3. *Очерки домашней и общественной жизни евреев, их верования, богослужения, праздники, обряды, талмуд и кагал / Сост. А. Алексеев.* – Новгород, 1891.
4. *Казенные еврейские училища // Еврейская энциклопедия...* – Т. 9. – СПб., 1911.
5. *Бернард Герман // Еврейская энциклопедия...* – Т. 4. – СПб., 1909.
6. *Абрагамсон Бернард // Еврейская энциклопедия Еврейская энциклопедия...* – Т. 1. – СПб., 1908.
7. *Учебные заведения в России // Еврейская энциклопедия...* – Т. 15. – СПб., 1913.
8. *Россия. Эпоха «Великих реформ» (1855–1881) // Электронная еврейская энциклопедия [Электронный ре-*

сурс]. – Режим доступа: <http://eleven.co.il/article>.

9. *Киевская губерния // Еврейская энциклопедия...* – Т. 9. – СПб., 1911.
10. *Кузнець Т.В. Населення Уманщини ХІХ – початку ХХ ст.* – К., 2005.
11. *Скус О.В. Релігійна палітра Уманщини 1793–1917 рр.* – Умань, 2009.
12. *Талмуд-Тора // Еврейская энциклопедия...* – Т. 14. – СПб., 1913.
13. *Кузнець Т.В. До історії освіти на Уманщині (ХVІІІ – початок ХХ ст.).* – К., 2000.
14. *Чорномиз В. Еврейская жизнь в Умани.* – О., 2002.
15. *Яциуржинський Х.П. Місто Умань: короткий історичний опис.* – Ульянівка, 1993.
16. *Демочани. Умань.* – К., 1882.
17. *Гаухман М. Російська національна політика щодо єврейського питання в Правобережній Україні (1905–1914 рр.) // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка.* – 2010. – № 19.
18. *Адрес-календарь с историческим очерком и планом гор. Умани на 1904 г.* – Умань, 1903.

Melnyk I.V. Jewish Education in Uman in the XIX – early XX c. In the article is analyzed the educational system of the Jewish population in Uman in the XIXth – early XXth c., its features and changes during the set time and is showed the government's policy concerning Jewish education in the Pale of Settlement.

Key words: education, Jewish, Haskalah, Uman, Russian Empire.

Є. В. Гнибiда

РОЗБУДОВА МОРСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО ПОРТУ ТА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК БЕРДЯНСЬКА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Визначено ключові проблеми, що гальмували розвиток Бердянського порту, охарактеризовано основні заходи з їх ліквідації, проаналізовано динаміку змін в етносоціальній структурі міста другої половини ХІХ ст.

Ключові слова: порт, хвилелом, причал, залізниця, етносоціальний склад.

Євроінтеграційні процеси сучасної Української держави вимагають пошуку оптимальних моделей комплексного реформування як політико-економічної системи держави, так і її соціальної складової. Європейська спільнота ставить високі вимоги не лише перед вітчизняним товаровиробником, законодавцем і чиновником, а й перед усім суспільством. Тож, успіхи реформ визначатимуться якісними трансформаціями на всіх рівнях економічного, політичного та суспільного буття. В цьому контексті особливої ваги набуває історичний досвід. Адже соціальні трансформації, на порозі яких стоїть сучасне українське суспільство, відбувалися також у другій половині ХІХ ст., а тогочасна модернізація докорінно змінила економіку, сприючи індустріалізації та трансформувала соціальний устрій населення.

Для Бердянська друга половина ХІХ ст. відзначалася розбудовою морського торговельного порту. Щедрі аванси, якими наділяли новозбудований порт у 1830-х рр., почали реалізовуватися вже із середини століття. Саме на цей період припадала модернізація причалу й оснащення, поглиблення причальної лінії, будівництво волнолому та біржі, прокладення залізниці. Ці фактори виявилися ключовими для інтенсивного розвитку портового міста. Мета цього дослідження полягає в аналізі основних напрямів модернізації Бердянського морського торговельного порту та визначенні їх впливу на соціальні процеси припортового міста в другій половині ХІХ ст. Досягнення мети передбачає розв'язання наступних завдань: проаналізувати основні напрями модернізації Бердянського морського торговельного порту, процеси розширення